

BARRY LOPEZ

VISURI
ARCTICE

Traducere din limba engleză
de Ruxandra Câmpeanu

POLIROM
2025

Cuprins

<i>Nota autorului</i>	8
<i>Lista ilustrațiilor</i>	9
<i>Prefață</i>	13
Prolog: Pond's Bay, Insula Baffin	23
1. Arktikós	37
2. Insula Banks: <i>Ovibos moschatus</i>	64
3. Törnârssuk: <i>Ursus maritimus</i>	101
4. Strâmtoarea Lancaster: <i>Monodon monoceros</i>	147
5. Migrații: Coridoarele vieții	182
6. Gheață și lumină	237
7. Țara din minte	287
8. Călugări și exploratori	339
9. Un pasaj nordic	395
Epilog. Insula Sfântul Laurențiu, Marea Bering	449
<i>Note</i>	457
<i>Hărți</i>	461
<i>Anexe</i>	
<i>Anexa I. Denumiri geografice</i>	466
<i>Anexa II. Denumiri științifice pentru animale și plante</i>	473
<i>Anexa III. Cultura și civilizația umană</i>	480
<i>Bibliografie</i>	481
<i>Mulțumiri</i>	484
<i>Index</i>	487

În ziua în care am zărit narvalii zburam spre sud, la o altitudine foarte joasă, pe deasupra Strâmătorii Bering. Gheața care acoperea Marea Ciukotsk în urma noastră era atât de aproape, încât nu părea posibil ca balenele de Groenlanda să fi pătruns atât de departe. Merita să verificăm însă, pentru că aceste animale sunt capabile să-și croiască drum printre ghețuri groase și să ajungă departe spre nord fără a fi detectate pe sub gheața mai subțire din partea rusă. Eram adâncit în gândurile mele despre două balene pe care le zăriserăm în dimineața aceea. Plutiseră una lângă alta printr-un culoar larg cu apă neobișnuit de limpede, între gheața de coastă și blocurile mari de gheață plutind liber. În timp ce zburam pe deasupra lor, au descris la unison o singură mișcare, o rotație lentă urmată de o alunecare grațioasă, ca niște patinatori, deși erau două namile de 50 de tone. Ljungblad mi-a strigat în căști: „Așteaptă!”. Așteptau să se spargă gheața din strâmtoare ca să treacă. Într-un an, Ljungblad văzuse aproape 300 de balene în acea stare de așteptare senină, unele culcate pe spate, altele cu bărbia sprijinită pe gheață.

Am fost smuls din aceste gânduri de apariția narvalilor. Doi masculi, cu colții de fildeș răsuciți în spirală deasupra frunții, amintind de unicornii cu care au fost confundați în vremurile de demult. Erau cam de aceeași mărime, deschiși la culoare, și zăceau nemișcați, două corpuri paralele într-un canal lung și drept deschis în gheață. Mi-au atras privirea înainte ca mintea mea conștientă, ca să nu mai spun de voce, să poată lua act de prezența lor. Altcineva a strigat, pe când eu mă uitam uluit la ei. Nu numai că vedeam narvali, dar îi vedeam *tocmai acolo*, la câteva mile nord-vest de Insula King, în Marea Bering. În toți anii de când oamenii de știință culeg date despre aceste ape, nimeni nu a văzut vreodată un narval viu în Marea Bering. Judecând după grosimea gheții din jurul lor, trebuie să-și fi petrecut iarna acolo*. Fie erau rezidenți locali, o posibilitate

* Narvalul nu este nici pe departe la fel de puternic între ghețuri ca balena de Groenlanda. Poate să străpungă cu capul doar un strat de gheață gros de aproximativ 15 cm. O balenă de Groenlanda poate străpunge până la 45 cm de gheață cu fruntea sau, la nevoie, cu bărbia, care este și mai puternică.

miraculoasă, fie ajunseseră acolo în toamna precedentă din cele mai apropiate aglomerări de populație, din apele care se întind la nord de Siberia sau la nord-est de Canada.

Apariția acestor animale era surprinzătoare. Ne-am tot rotit deasupra lor, până când s-au scufundat sub gheață și au dispărut. Apoi ne-am uitat unii la alții. Cine putea să explice ceea ce tocmai văzuserăm?

Dacă ai văzut ceva nu înseamnă că poți să-l și explici. Vor exista mereu interpretări divergente, chiar și atunci când asupra aceluși fenomen se apleacă minți inteligente. Nucleul de informații certe e doar un punct în spațiu; interpretările apar din dorința de a transforma acel punct într-o linie, de a-i da o direcție. Direcțiile pe care le poate lua, aplicațiile care îi pot fi date în societăți diverse din punct de vedere cultural, profesional și geografic sunt aproape nelimitate. Spectrul de posibilități îi determină pe oamenii de știință competenți să fie precauți. Într-o regiune cum e cea arctică, în care setea de bogăție și teama de jaf creează tensiuni, interpretările pot scăpa cu ușurință de sub controlul cercetătorului. Când li se cere să aprecieze semnificația unui fapt biologic – ce căutau acele animale acolo? de unde veneau? –, oamenii de știință sunt evazivi. Uneori, ezită să dea amănunte despre ce au văzut fiindcă nu știu cum să le interpreteze și sunt suspicioși față de cei care pretind că știu. Unii se îndoiesc chiar și de mobilul din spatele unor întrebări.

Așa gândesc și eu în cazul de față, din cauza animalului despre care e vorba aici. Niciun mamifer de talie mare din emisfera nordică nu e atât de aproape ca narvalul de a i se pune sub semnul întrebării însăși existența. Pentru unii, posibilitatea ca această creatură să trăiască în apele amenințate ale Mării Bering este un semnal de alarmă, o apariție semnificativă într-un moment în care este pe cale să înceapă aici o lungă perioadă de foraj petrolier care va distruge echilibrul regiunii. Pentru alții, cei care dețin licențe de explorare petrolieră în Bazinele Navarin și Norton, posibilitatea ca narvalii să trăiască aici reprezintă o complicație ecologică supărătoare. Mai nimeni nu se va mira că, în după-amiaza zilei de 16 aprilie 1982, cinci indivizi au văzut doi narvali într-un loc atât de neașteptat,

încât au rămas consternați. Muți de uimire, au dat ocol animalelor și le-au admirat. În clipele acelea, prezența narvalilor nu trebuia explicată în vreun fel.

ȘTIM MAI MULTE despre inelele lui Saturn decât despre narvali. Unde se duc și ce mănâncă iarna, când frigul și întunericul ne împiedică să-i localizăm? Poetul și eseistul chilian Pablo Neruda se întreabă în memoriile sale cum de-a putut un animal atât de mare să rămână atât de puțin știut și admirat. Numele lui i se părea „cel mai frumos dintre toate numele subacvatice, numele unui potir marin care cântă, numele unui pinten de cristal”. De ce, se întreabă el, nu și-a luat nimeni numele de Narval, de ce nu a construit nimeni „o minunată Clădire Narval”?

Răspunsul ține, în parte, de o conotație nefericită a numelui acestui animal, asociat cu moartea. Paloarea pielii narvalului a fost comparată cu a cadavrului unui om înecat și mulți cred că numele său provine din limba nordică veche, din cuvintele *nár* (cadavru), și *hvalr* (balenă). Credința medievală conform căreia carnea de narval ar fi otrăvitoare a fost adusă ca argument în sprijinul acestei interpretări, precum și credința potrivit căreia „cornul” său oferea protecție împotriva otrăvurilor. În secolul al XVIII-lea, naturalistul Buffon a caracterizat animalul pentru toate generațiile ce aveau să-l citească drept unul care „se bucură de măcel, atacă neprovocat și ucide fără motiv”. Printre asocierile sale cu activitățile umane din Nordul neospitalier se numără și următorul incident macabru. În 1126, corabia care îl transporta pe Arnhald, primul arhiepiscop al Islandei, a naufragiat în largul coastei islandeze. Cadavrele unora dintre membrii echipajului și o parte din conținutul calei au fost duse de ape până într-o zonă mlăștinoasă, care a devenit cunoscută mai târziu sub numele de Laguna Cadavrelor. Printre obiectele găsite în urma naufragiului se aflau mai mulți colți de narval, „cu caractere runice inscripționate cu o rășină roșie imposibil de șters, pentru ca fiecare marinar să-i poată identifica pe ai săi la sfârșitul călătoriei”.

W.P. Lehmann, profesor de limbi germanice, e de părere că asocierea cu moartea este un accident lingvistic. Cuvântul din

limba nordică veche *nárhvalr* (din care provin englezescul *narwhal*, franțuzescul *narval*, germanul *Narwal* etc.), spune el, era o variantă colocvială a termenului *nahvalr* – la fel cum în engleză se folosesc sintagme ca *high-bred corn* în loc de *hybrid corn* sau *sparrowgrass* în loc de *asparagus**. Potrivit lui Lehmann, *nahvalr* este un termen mai vechi din limba nordică de vest, care înseamnă „balenă caracterizată printr-o proeminență lungă și îngustă” (colțul).

Cu toate acestea, unii încă numesc narvalul „balena-cadavru”, iar credința neîntemeiată că poate provoca moartea oamenilor sau că este un semn de rău augur ori un simbol asociat cu moartea este întâlnită chiar și astăzi în unele zone. Istoria etichetează adesea animalele în acest fel, încărcându-le cu asocieri nejustificate, rezultate din considerații sau coniecturi fără vreo legătură cu viața lor reală. Explicațiile mai detaliate ale biologiei de teren moderne reprezintă, în parte, un antidot la tendința de a da nume animalelor în mod neglijent. Dar, așa cum sugerează Neruda, este și sarcina literaturii să scoată periodic animalele de pe rafturile pe care le-am plasat, ca pe niște amulete sau ca un ceas foarte complicat, și să le readucă la viață.

Nu este ușor pentru știință să deslușească misterul din jurul narvalului. În primul rând, pentru că narvalii trăiesc sub apă. Trăiesc pe toată durata anului în ghețurile polare, unde efortul logistic și cheltuielile pe care le presupun încercările de apropiere de ei sunt obstacole formidabile în calea cercetărilor pe teren, chiar și pe timpul verii. Oamenii de știință au fost nevoiți să se limiteze la a urmări ceea ce se întâmplă la suprafața apei, în zonele din preajma posturilor de observare situate în punctele înalte de pe coastă. Să pună hidrofoane în apă în preajma lor și să facă comparații cu beluga, ruda mai apropiată și mai bine cunoscută a narvalului. În rest, despre evenimentele periodice din viața lor, cum ar fi migrațiile, împerecherea și nașterea puilor, în relație cu schimbările climatice

* Substituții de termeni bazate pe similitudini fonetice, asemănătoare ca fenomen cu etimologia populară: *high-bred corn* („porumb de soi”) în loc de *hybrid corn* („hibrid de porumb”) și *sparrowgrass* („iarbă de vrabie”) în loc de *asparagus* („sparanghel”) (n.tr.).

și cu variațiile survenite în dimensiunea populațiilor, nu se știe aproape nimic*.

Oamenii de știință pot descrie cu precizie doar morfologia animalului, nu și ecologia sau comportamentul acestui cetaceu mic, social și gregar. (Din păcate, nu morfologia, ci ecologia și comportamentul animalului sunt elementele cu adevărat esențiale pentru înțelegerea modului în care dezvoltarea industrială ar putea afecta narvalii.) Masculii adulți, lungi de aproximativ 5 metri și cântărind mai mult de o tonă și jumătate, sunt cam cu 25% mai mari decât femelele adulte. Masculii se disting și printr-un colț de fildeș care străpunge buza superioară pe partea stângă, extinzându-se în față până la 3 metri. Rareori se întâmplă ca femelele să aibă și ele colț, și încă și mai rar ca masculii sau femelele să aibă colți pe ambele părți ale maxilarului superior.

Privit din lateral, în comparație cu restul corpului, capul narvalului pare mic și turtit. Are o frunte înaltă, bombată, plină cu lipide bioacustice – grăsimi speciale care îi permit să folosească undele sonore ca să comunice cu alte cetacee și să-și determine propria poziție și pe cea a altor obiecte din lumea tridimensională în care trăiește. Înotătoarele scurte din față acționează aproape exclusiv ca stabilizatoare pentru imersiune. Corpul de formă conică se îngustează de la aceste înotătoare – unde atinge lățimea maximă, care poate fi și de 2,5 m – până la coadă, unde se termină într-o elipsă verticală. În loc de aripioară dorsală, are o creastă dorsală joasă, neregulată, lungă de aproximativ 1,5 m. Aripioarele caudale au o formă unică. Privite de sus, au forma unei inimi, ca o frunză de ginkgo biloba, cu o creștătură adâncă la mijloc și vârfuri lungi și arcuite.

* Cunoștințele și intuițiile eschimoșilor cu privire la aceste aspecte ne sunt, din păcate, de puțin folos. Dintre toate domeniile istoriei naturale despre care au cunoștințe, dinamica populațiilor de animale migratoare este aspectul pe care vânătorii indigeni îl stăpânesc cel mai puțin. Motivul este foarte simplu: o parte prea mare din viața acestor animale se petrece „în afara comunității”, dincolo de granițele peisajului geografic și fenomenologic pe care eschimoșii îl împart cu ele.

Privit din față, capul pare oarecum pătrășos și asimetric, iar dimensiunea sa este curios de mică în comparație cu toracele larg. Și gura pare mică pentru un animal atât de mare, iar buza superioară abia dacă acoperă marginea maxilarului scurt. Ochii se află imediat deasupra și puțin în spatele colțurilor gurii, care sunt arcuite în sus, dându-i animalului o expresie zâmbitoare. (După cum a subliniat naturalistul Peter Warshall, pierderea mușchilor faciali de-a lungul procesului de evoluție i-a răpit posibilitatea de a se încrunta gânditor, de a ridica o sprânceană în semn de îndoială sau de a strânge din buze în semn de hotărâre fermă.) În vârful capului se află un singur orificiu respiratoriu, în formă de semilună, situat pe aceeași linie cu ochii.

Puii de narval sunt aproape în întregime cenușii. Adulții tineri au pete și dungii albe pe burtă, care se extind cu timpul, și o colorație marmorată pe flancuri. Adulții au spatele și partea de sus a capului de un cenușiu închis. Nuanțele mai deschise de gri predomină pe înotătoare și la coadă, iar burta este în tonuri albe și alb-gălbui. Spatele și flancurile sunt marmorate cu nuanțe de gri care bat în negru. Animalele mai în vârstă, în special masculii, pot fi aproape în întregime albe. Unii susțin că femelele au întotdeauna o culoare mai deschisă pe flancuri.

Aspectul ca de marmură al pielii, care la atingere se simte ca o piatră netedă și uleioasă, este fascinant. În special pe aripioarele caudale, unde fâșii curbilunii de un cenușiu închis se întrepătrund cu nuanțe alb-cenușii, efectul este de-a dreptul pictural. În alte zone ale corpului domină petele. William Scoresby scria despre ele:

Aceste pete au formă rotunjită sau alungită: pe spate, unde rareori depășesc 5 centimetri în diametru, sunt mai întunecate și mai îngheșuite, deși există între ele intervale de un alb pur. Pe flancuri, petele sunt mai mici, au o colorație mai ștearsă și contururi mai puțin precise. Pe burtă, sunt foarte palide și rare, iar pe mari porțiuni nu sunt vizibile deloc.

Aceste pete pătrund adânc în pielea narvalului, care are mai mult de un centimetru grosime.